

KURAM İLE PRATIĞİN UYUMU ZORUNLULUĞU: KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE POSTMODERNİTE

Mustafa KARAHÖYÜK*

ÖZET

Post modern yaklaşım dünyanın küreselleşmesi sürecinde kültürel altyapıyı hazırlayan bir söylemdir. Öteki deyişle post-modernite küreselleşme olgusunun ideolojik ve kültürel yöndür. Küreselleşme olgusu ile postmodern düşüncenin birbirini tamamlayan olgular olduğu iddiası tarihsel süreçlerin içinden sunulabilir.

Postmodernitenin bilgi üretmeye, bilime ve düşünmeye ilişkin bir söylem olduğu göz önünde bulundurulursa bilim ve düşünme alanında Antik Yunan'dan 2000'li yıllara dek kuramın ve düşünme metodolojisinin her dönemin siyasetini ve toplumu, öteki deyişle pratiği etkileyebilmesi önemlidir. Post-modernitenin kuramsal boyutu ile küreselleşme pratiğinin etkileşim içinde olması da böyledir. Bir başka deyişle, kuram ve pratik ayrı düşmez.

Evrensel bir tüketim kültürü yarattığı iddia edilen küreselleşme ile evrenselliğin ve determinizmin her türlüünü reddeden postmodernite aslında birbirleriyle çelişmez. Postmodernite küreselleşme olgusunun gizli kuramı olarak çalışmakta denebilir. Bu bulgu Fordist üretimden postfordist üretim geçiş, sosyal devletin çöküşü ve neo-liberal politikaların içinden açıkça görülebilir. Post modern söylemlerin ve küreselleşmenin ekonomi politliğini oluşturan neoliberalizmin aynı dönemlerde yükselişe geçmesi ve her birinin ortak hedefinin ulus devlet olduğu hususu dikkate alındığında küreselleşme ile post-modernite arasında pozitif ve güçlü bir korelasyon olduğu görülebilir.

Anahtar Kelimeler: Fordizm, küreselleşme, neo-liberalizm, post-modernite.

(The Obligation of Compliance of Theory And Practise: Postmodernity in The Globalization Process)

ABSTRACT

Post-modern approach is a discourse that prepares the cultural infrastructure in the process of the globalization of the world. In other words, post-modernity is the ideological and cultural aspect of globalization. The alleged case of postmodern thought and the concept of globalization complement each other, can be submitted through the historical process.

Considering that postmodernity is a discourse about producing knowledge, science and thinking in science and thinking, it is important that the concept and its thinking methodology affected the politics and society of and in other words, the practice, in all periods since Ancient Greeks up to 2000s. The interaction between the post-modernity's theoretical aspect and the practice of globalization is similar to this. In other words, theory and practice do not fall apart.

Actually, globalization, which is claimed to have created a universal consumer culture and postmodernity which rules out any kind of universality and determinism do not contradict with each other. We can say that postmodernity works as the secret theory of globalization theory. These findings can be seen clearly in a variety of different examples, ranging from the transition from Fordist production to postfordist production, or the collapse of the welfare state and in neo-liberal policies. Considering the mutual rise of the postmodern discourses and the neoliberalism that forms the political economy of globalization, and the fact that each one targets the nation states, one can see that there is a positive correlation between globalization and post-modernism.

Keywords: Fordism, globalization, neo-liberalism, post-modernity.

* Abant İzzet Baysal Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Doktora Öğrencisi,
mkarahoyuk@hotmail.com

*“Bilim ve sanat, takdir
edilmediği yerden göçer”
İbn Sina*

Giriş

Bu çalışmanın konusu, post-modernite ile küreselleşme arasındaki kuramsal ve pratik bağlamı ilişkiyi açıklamaktır. Buradan hareketle amaç, sosyal bilimler çerçevesinde özellikle 70’li yılların sonundan itibaren sıkça tartışılmaya başlanan postmodernitenin küreselleşme süreci ile bağlantılı olduğu iddiası üzerine bir tartışma yürütmektir.

Bu amacı gerçekleştirebilmek için çalışmanın temel sorunu kuram ile pratiğin uyumu olarak belirlendi. Bunu gösterebilmek için çalışmanın kapsamı postmodernitenin sebebi olan modernite ve modernitenin de kaynağı olan Ortaçağ’daki yapı ve özellikle moderniteden post-moderniteye geçişin ekonomik temelleri olarak sınırlandırıldı. Çünkü küreselleşmenin çıkış süreci ve düzlemi her şeyden önce ekonomik bir analizi gerektirir.

Bu bağlamda çalışmanın ikinci kısmında Skolastik dönemin Aristotelesçilik ile Hristiyan ilkelerini harmanlayan düşünce sistemi ile bu sistemin toplum üzerindeki etkileri ve bu düşünce sistemine karşı Rönesans’ın ve Aydınlanma’nın karşı çıkışı incelendi. Böylece çalışmanın asıl konusu olan küreselleşme ve postmodernite ilişkisinin bir rastlantı olmadığı, her dönemde hâkim düşünce tarzına uygun bir sosyolojik-siyasal-ekonomik yapının var olduğu yaklaşımına temel oluşturuldu. Buradan post moderniteyi bir sebep-sonuç ilişkileri içinde inceleyip bir bağlama oturtma olanağı sağlandı. Bunlarla üçüncü kısım oluşturuldu.

Dördüncü kısımda konu ekonomik boyutu ile ele alınıp moderniteden post-moderniteye geçiş ile küreselleşme sürecinin ne kadar uyumlu ilerlediği açıklandı. Fordizmden postfordizme geçiş ile moderniteden post moderniteye geçişin özdeşliği, küreselleşme olgusunun bu geçişte oynadığı rol ve 2000’lerde egemen ekonomik politika olan neoliberalizmin küreselleşme ve post-modernite ile ilişkisi bu kısmın içeriğini oluşturdu.

Beşinci kısım olan sonuçta ise ilk dört kısımda yapılan tartışmalar sonuçlandırıldı.

Skolastisizmden Moderniteye: Tümdengelim Odaklı Düşüncenin Yükselişi Ve Çöküşü

Antik Yunan’ın kültürel mirasını kapsamlı bir hukuk kodeksi ile harmanlayıp Akdeniz üzerinde yükselen Roma’nın 5. yy’da bütün kurumlarıyla birlikte çöküşünün ardından siyasal ve sosyo-ekonomik yapısı tamamen değişen Avrupa’da ticarete ve meta üretimine dayanan kent

ekonomisi¹ de çökmüş, insanlar zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri kıra çekilmiş ve orada kendilerini “barbar” akınlarından koruyacak soyluların kaleleri etrafına kümelenmişlerdir. Böylece her biri tarıma dayalı, kendine yeten ve kapalı ekonomiye sahip çok sayıda feodal yerleşim bölgeleri kuruldu. Kilisenin faizi ve karı dışlayan tavrı da tarıma dayalı ekonominin yerleşmesinde etkili oldu.²

Bu tablo Ortaçağ'ın genel karakteristiğinin başlangıcını ifade etmektedir. Ortaçağ'ın başlangıcı olarak Kavimler Göçü gösterilse de çağı değiştiren olay aslında bu kavimlerin Roma'yı, dolayısıyla da kenti yok etmesidir. Feodal düzen, serf ve köylü emeğinin sömürüsüne dayalı basit, ama parçalanmış bir sistemi ifade etmektedir.

Roma'nın çöküşünün ardından Avrupa coğrafyasında ayakta kalabilen tek kurumun Roma Katolik Kilisesi olması, yeni düzende *plenitudo potestatis* iddiası ile kilisenin laik siyasal otoritenin yanında dini siyasal otorite ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle Avrupa'nın parçalanmış yapısını bir arada tutabilen tek güç kilise olmuştur. Kilise meşruiyetini Hristiyanlık'ın ana metinlerinden aldığı için gücünün devamlılığı bu metinlerin varlığıyla sağlanmıştır. Dolayısıyla kendisine rakip olan bütün doktrinleri ezip Aziz Augustinus, Papa Gelasius ve Aziz Thomas gibi isimler aracılığıyla kendi doktrinini yaratmıştır. Kilise kendi doktrinini ve kendi hukukunu oluşturmaya Roma'nın çöküşünden hemen önce, Hristiyanlık'ın Roma'nın devlet dini olması sırasında başlamıştır. Kilise bu dönemde Roma siyasetinde bir baskı grubu olarak varlığını sürdürmüş, Roma'nın çöküşü ile de baskı grubu özelliğinden sıyrılıp kendi felsefesini oluşturmuş³ ve dayatmıştır.

Kilise teorisyenleri inancın pagan kültürüne üstünlüğü savından yola çıkarak Antik Yunan düşüncesini önce dışladılar ve felsefeye yer vermediler. Sonraları Aristoteles ve Platon'un metinlerinin başta İbn Rüşd olmak üzere İslam düşünürleri tarafından yaygınlaştırılmasıyla felsefe Kilise okullarına girdi. Önce Patristik sonra da Skolastik düşünce bu Antik Yunan etkisi ile oluştu. Yine de bu dönemin baskın unsuru inanç olmuştur. 5. yy'da yaşayan Augustinus'a ait olan “Tanrı ve ruh. Bilmeyi istediğim tek şey bu. Başka hiçbir şeyi kesinlikle bilmek istemiyorum”⁴ sözü, bu dönemin genel karakteristiğini yansıtır.

Augustinus'un fikirleri, yaklaşık 1.000 yıl boyunca kilisenin temel doktrinini olmuş, “anlayayım diye inanıyorum”⁵ fikri ön plana çıkmıştı. Ancak

¹ Server Tanilli, Uygurluk Tarihi, Cumhuriyet, İstanbul, 2014, s. 64.

² Henri PIRENNE, Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi (Çev: U. KOCABAŞOĞULLARI), İletişim, İstanbul, 2012, s. 38.

³ Mehmet Ali AĞAOĞULLARI ve Levent KÖKER, İmparatorluktan Tanrı Devletine, İmge, Ankara, 2011, s. 131.

⁴ Ernst CASSIER, Devlet Efsanesi (Çev: N. ARAT), Remzi, İstanbul, 1984, s. 89.

⁵ Betül ÇOTUKSÖKEN ve Saffet BABÜR, Ortaçağ'da Felsefe, Kabcı, İstanbul, s. 71.

İslam Dünyası'ndan gelen klasik metin çevirilerinin zorlamasıyla Aziz Thomas'ın Aristotelesçi fikirleri gündeme gelmiştir. Augustinus'un temsilcisi olduğu Patristik felsefe, Platon'un idealar alemi kavramını benimseyerek Platon'un idealar alemini Tanrı'nın krallığı olarak kabul ederek gerçekliği orada aramıştır. Thomas ise Aristoteles'in etkisiyle doğanın da gerçekliğini kabul ederek gerçekliğin doğadan, yani bu dünyadan hareketle de bulunabileceğini iddia etmiştir.⁶

Skolastik felsefe Augustinus'un aksine akıl ile imanı buluşturmaya çalışmış, ancak akılı istismar etmiştir. Skolastik felsefe Aristotelesçilik üzerine kuruludur. Kilise, Aristoteles'in tümdengelimini temel bilgi üretme yöntemi olarak kabul etmiştir. Buna göre bütün bilgiler Tanrı tarafından verilmiştir. Bütün bilgiler sabittir. İnsanlık da bu verili bilgiden yola çıkarak hareket etmelidir. Statik bir metafizik anlayışa dayalı bu görüş nedeniyle bütün bir Ortaçağ bilim, sanat ve kültür yönünden duraksamıştır. Kilise'nin Aristoteles'i seçmesinin sebebi Aristoteles felsefesinin pratiğe dökülmesinin mümkün oluşuydu. Kilise ruhani olanla alakadar oluyor gibi görünüp aslında dünyevi olanı düzenlemeliydi. Platon felsefesi idealarla ilgiliydi ve bu dünya ile ilgili pek bir şey söylememekteydi. Hâlbuki Aristoteles ideaların yanında olgulara da önem verdi. Kilise de tümdengelimi kullanarak evrenin bilgisine sahip olan Tanrı'dan öğrenebildiği bilgileri topluma yayacaktı.

Skolastisizmin akılı istismar edişinin çarpıcı bir örneğini Haçlı Seferleri hususunda görebiliriz. Haçlı seferlerinin düzenlenmesi tartışmalarında seferlere karşı çıkan din adamları İsa'nın genel bir savaşmama kuralı koyduğunu söylerler ve bunu İncil'den "İsa'yı yakalamak için geldiklerinde Petrus onu savunmak için kılıcını çekti. İsa ona 'kılıcını kınına sok' dedi" pasajı ile desteklerler. Savaş taraftarı din adamları ise bu konuda başta türlü akıl yürütürler ve "eğer İsa savaşı istemeseydi kılıcı kınına sok değil kılıcını yere at derdi. Demek ki gerektiğinde dini savunmak için kılıcın kınında durmasını ifade etmek istedi"⁷ şeklinde yorumlayarak aklın istismarı yoluyla İsa'nın net bir şekilde ifade ettiği savaş karşıtlığını çarpıttılar ve Haçlı Seferleri'nin başlamasını sağladılar. Bu, skolastik düşüncenin vahyi temel doğru ele alıp inançtan hareketle özel olaylar hakkında akıl yoluyla çıkarım yapma işleyişinin açık bir örneğidir.

Modernitenin Doğuşu ve Ulus-Devlet

Aklı yeni bir şey öğrenmek için değil, verilmiş olandan bilinmeyenleri anlamak için kullanmaya dayalı olan Ortaçağ düşüncesi insanlığa uygarlık tarihinin en kısır dönemlerini yaşatmıştır. Hristiyan Ortaçağ'ını Roma'nın

⁶ AĞAOĞULLARI ve KÖKER, s. 229-230.

⁷ Ayşen GÜR, "Hristiyanlar ve Şiddet: 'Hepsini Öldürün! Tanrı Kendisine Ait Olanı Bilir!'", #Tarih Dergisi, (9), s. 34-39.

çöküşüyle, İslam Ortaçağ'ını Gazaliyle başlatmak kaydıyla, İslam ve Hristiyan dünyasında bütün bir Ortaçağ boyunca ne sanat, ne bilim ne de düşünce alanında kayda değer isimler çıktı.. Bu dönemin genel karakteristiği Aristoteles'in tümdengelim yönteminin hakim bilgi üretme sistemi haline gelmesi, bu metodun çarpıtılması ve bu nedenle aklın yeni bilgi üretmek için kullanılmamasıdır. Akıl o denli kısırlanmış ve bilgi üretmez hale gelmişti ki, Newton'un meşhur elma düşme hikâyesine kadar herkes elmaların yere düşmesini yerçekimi gibi fiziksel bir güce değil, "bütün elmalarda var olan yere düşme amacına ve doğasına" bağlamaktaydı. Öteki deyişle, elmanın doğasında "yukarı çıkma amacı olsa idi elma düşmez, yükselirdi. Ancak bu mekanik bir eylem değil, tersine elma gibi bütün yersel nesnelere amacıydı -telosuydu. Aristotelesçi gelenek Rönesans, Reform ve ardından gelen Aydınlanma felsefesi, yani modernite, aklın bu denli kısırlanmasına bir başkaldırıdır. İşte bu anlayışa karşı çıkan Bacon'un teoride tümevarımı sistemli hale getirmesi, diğer bir deyişle tek tek yapılan deney ve gözlemlerin sonuçlarından bütününe bilgisine ulaşma yöntemini sistematikleştirmesi⁸, bütün Aydınlanma zihniyetinin ve modernitenin karakteridir.

En özet biçimi ile Aydınlanma, "Cehaletin insanın bütün sefaletinin ana kaynağı olduğu ve cehaletin ortadan kaldırılıp yerine bilimsel bilginin ikame edilmesi"⁹ fikrine dayanır. Aydınlanma, modernitenin felsefi altyapısıdır. Rönesans ve Reform hareketlerinin yolunu açtığı Aydınlanma felsefesinin insanlığa katkısı, aklı, metafiziğin bir aracı olmaktan çıkarabilmesidir. Kant "Sapere Aude!" (Aklımı kullanmaya cesaret et) sözünü aydınlanmanın parolası olarak ilan etmişti.

Aydınlanma, insanlığı acılarından ve zincirlerinden kurtarmayı kendisine amaç edinmiş bir felsefedir. Bu neden modernite binlerce yıllık uygarlık tarihinde en basit hastalıklardan, savaşlardan, kıtlıklardan, dogmatizmden ötürü hayatını kaybeden insanlığı bütün dertlerinden kurtaracak bir reçete sunmayı kendisine şiar edinmiştir. Modernitenin en gösterişli yükselişinin doğa bilimlerinde gerçekleşmesi ve Akademide temel araştırma yöntemi olarak fen bilimlerinin yönteminin seçilmesi nedeniyle bu dönemi fizik ve matematik bilimleri ile anmak konusunda genel kanı oluşmuştur. Hâlbuki modernite siyasetten mimarlığa, fen bilimlerinden sosyal bilimlere, resimden edebiyata, kentleşmeden inançlara kadar çok geniş kapsamlı bir zihniyet değişimini ifade eder. Siyaset modernleşmiştir, artık siyasetin amacı değil, işlevi önem kazanmıştır; sosyal bilimler kurulmuştur, metafizik öğelerden arındırılarak fen bilimlerinin yöntemlerini esas kabul etmişlerdir; mimari modernleşmiştir, eski yapıların gösterişinden arındırılmış ve işlevselliğin öne çıktığı sağlam binalar inşa

⁸ Robert HOLLINGER, Postmodernizm ve Sosyal Bilimler: Tematik Bir Yaklaşım (Çev: A. CEVİZCİ), Metis, İstanbul, s. 37.

⁹ HOLLINGER, 37.

edilmiştir; edebiyat modernleşmiştir, destan ve efsane gibi mitler ve gerçektışı öğelerden realist ve hayata ilişkin öğelere vurgu yapan romanlara geçiş yapılmıştır; kentler dar sokaklı kuralsız inşa edilmiş konut yığınları olmaktan çıkıp geniş bulvar ve caddelerin büyük meydanlarda birleştiği planlı bütünlere haline gelmiştir; ahlak (ethics) dinin tekelinden çıkarılıp seküler bir ahlak anlayışı kurulmaya çalışılmıştır. Buna göre modernite realisttir, işlevseldir, deneyseldir, genelleyicidir ve her birinden daha önemli olmak üzere, sekülerdir.

Ortaçağ'ın hakim paradigmasının değişmesi ile siyasal-toplumsal kurumlar da değişmeye başlamıştı. Zayıf krallar, güçlü feodal lordlar ve bu bölünmüşlükten faydalanarak en güçlü siyasal kurum olan kilise denklemi bozulmuş, zamanın ruhu kentleri ve güçlerini kentlerden alan kralları ön plana çıkarmıştır. Zira, pre-kapitalizm dönemi diyebileceğimiz merkantilist asırda ticaretin ön plana çıkması merkezi devletleri gerekli kılmış ve onları güçlendirmiş, Avrupa ülkelerinde büyük sermaye birikimi sağlamış, bu sermaye aydınlanmanın sayesinde gerçekleşen sanayi devrimi ile birleşince devasa endüstriyel imparatorluklar ortaya çıkmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus 20. yy'a kadar modernite ve küreselleşmenin uyumlu şekilde gelişimidir. Küreselleşmenin motoru olan ticaret, ancak güçlü ve egemen bir devletin himayesinde gelişebilir. Ortaçağ'da ticaretin durmasının bir sebebi ulaşımın güvensiz olması, tüccarların yol üzerindeki her bir feodal lorda vergi vermek zorunda kalması ve siyasal parçalanmışlık idi. Modernitenin sağladığı teknolojik avantajı kullanan devletlerin büyümesi ticaretin de gelişmesini ve küreselleşmesini sağlamıştır. Modernitenin felsefi yönünü Aydınlanma, ekonomik yönünü Sanayi Devrimi, siyasal yönünü de Fransız Devrimi olarak kabul ettiğimizde karşımıza kaçınılmaz olarak ulus devletler çıkmaktadır. Zira modernitenin rasyonalizminin ve pozitivizmin uygulayıcısı modern ulus devletler olmuştur. Vatandaş tipi yaratmak, tek hukuk sistemi oluşturmak, düzen ve kuralları oluşturmak bu yeni tip devletin ana görevleri arasında yer almıştır.¹⁰ "Fransız Devrimi, katmanlı feodal toplumu çökertmiş, isteyerek ve bilinçli bir şekilde yeni bir özgürlükçü toplum kurmuş,"¹¹ Aydınlanma yeni toplumun düşünsel altyapısını oluşturmuş, son aşama olarak Sanayi Devrimi ise modern devletlerin ekonomik gücü olmuştur. Bu üç bileşenin oluşturduğu devletler modernitenin etkisi ile hızla tektipleşmiştir. "Devlet, elinde bulundurduğu tüm imkânlarla topluma, kendi ideolojik ilkelerini öğreten, toplumu bu ilkelere göre terbiye eden bir kurumu temsil etmektedir. Eğitim aracılığıyla devlet, tüm halkın düşünce ve değer yargılarının bir 'eritme potası' içinde

¹⁰ Aylan ARI, "Küreselleşme ve Kuralsızlaştırma", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (10), s. 23.

¹¹ Serhat KÜÇÜK, "Batının Batılılaşması: Zihinsel Dönüşümün Evrensel Kökeni," *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), s. 436-437.

kaynaştırılıp bütünleştirilmesini gerçekleştirme amacına yönelmiştir".¹² Fransız jakobenleri toplumun rasyonelleştirilmesi ve yurttaş yaratma konusunda en ileri giden gruplardan birisi olmuştur. Devrim ertesinde Fransız toplumunu milletleştirmek, "özünde iyi bir varlık olmaktan çıkmış olan bireyi yeniden yaratılması gereken bir varlık haline dönüştürme" sürecine evrilmiştir. Jakoben önderlerden Billaud-Varanne, "özgür kılmak istediğimiz halkı yeniden yaratmalıyız, çünkü eski önyargıları yıkmak, eski alışkanlıkları değiştirmek, bozuk duyguları düzeltmek, yersiz gereksinimleri kısıtlamak ve yerleşmiş kötülükleri söküp atmaya zorundayız"¹³ sözleriyle modernitenin Fransız Devrimi'yle vücut bulmuş siyasal yönünü açıklamıştır. Zira modernitenin temelinde evrensellik, tekçilik, ilerlemecilik, determinizm gibi genelleyici kavramlar vardır. Bu, modernitenin tümevarımcı karakteristiğinden kaynaklanır. Fizik biliminin göz kamaştırıcı başarısı ve onun evrensel olduğunu iddia ettiği ilkeleri herkeste hayranlık uyandırmıştır. Fiziğin modernitenin itici gücü olması, onun evrensellik ve determinizm iddialarının her türlü sosyal-ekonomik-siyasal olaya uygulanabilirliği düşüncesini doğurmuştur. Bu sebeple modernitenin doğumundan bu yana her türlü bilim, akım, doktrin dünyayı açıklayabilme ve onu ilerletme iddiasıyla yola çıkmıştır.

Modernite gibi çok yönlü bir kavramın anlaşılması için sembolizme başvurulması faydalı olabilmektedir. Aydınlanma düşünürü Fontenelle'nin ifadesi bu konuda açıklayıcıdır: "Bir siyaset, ahlak, eleştiri hatta belki edebiyat eseri... bir geometricinin elinden çıkınca daha iyi olur." Veya bir başka sembolleştirme: "matematik nasıl mükemmel dairelerle uğraşıyorsa heykeltarihi ve ressam da öyle ideal formlarla uğraşmalıdır".¹⁴ Modern düşünürler evrenin düzenliliğine atıf yaparak "Tanrının bir matematikçi olduğunu" dahi söylediler. Bu örnekler açıkça gösteriyor ki modernite tam anlamıyla bir rasyonelleşme hareketidir.

Modernitenin ve Ulus Devletin Çöküşü (Mü?): Post-Modernite

19. yüzyıldan itibaren modernite sıklıkla eleştirilmeye başlanmıştır. Modern düşünce en büyük darbeyi en sağlam yerinden, Fizik ve Geometri bilimlerinden almıştır. Fizik ve geometri gibi matematiği temel olarak kullanan ve kesinlik iddiasındaki bilimlerde bile determinist kuralların işlemeyebileceği anlaşılmıştır. Örnek vermek gerekirse; Euclid'den beri 2500 yıldır kabul edilen üçgenin iç açıları toplamının 180 derece olduğu

¹² Halis ÇETİN, "Devlet, İdeoloji ve Eğitim, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25(2), s. 206.

¹³ Mehmet Ali AĞAOĞULLARI, Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği, İmge, Ankara, 388-389.

¹⁴ Isaiah BERLIN, Romantikliğin Kökleri (Çev: M. TUNÇAY), Yayıncı, İstanbul, s. 46-48.

bilgisinin her zaman geçerli olmadığı, eğrisel bir düzlem üzerinde çizilen bir üçgenin iç açılarının toplamının 270 dereceye çıkabildiği gösterilmiştir.

Bunun yanı sıra evrenin her yerinde geçerli olduğu kabul edilen ve kurduğu matematiksel sistemin insan aklının en büyük ürünü olduğu kabul edilen¹⁵ Newton'un fizik kanunları Einstein tarafından saldırıya uğramış ve en mutlak ve dokunulmaz olan zaman kavramının dahi gözlemcilere göre göreliliği olduğu ve sabit olmadığı İzafiyet Teorisiyle ortaya konmuştur. Böylece Newton Kanunlarının dünya dışında işlemeyebileceği anlaşılmıştır. Modernitenin kalesi ve bulguları en kesin olan Fizik biliminin dahi evrensel ve deterministik olmadığı durumların bulunabileceğinin kabulü, modernitenin temellerinin sağlam olmadığını düşündürmüştür.

Post-modernite, modernitenin rasyonelleşmeci, evrenselleşmeci, deterministik, tekçi, öznelci ve genellemeci doğasına karşı bir başkaldırıdır. Rorty bu yeni dönemi matematiğin, geometrinin felsefenin değil, şiirin çağı olacağını belirterek¹⁶ onu selamlar. Post moderniteyi bu şekilde tanımlamak çalışmanın kapsamı için yeterlidir. Çünkü çok farklı boyutları olan ve üzerinde henüz uzlaşmış bir tanımla bulunmayan post-moderniteyi tanımlamaya çalışmak çalışmanın hacmini artıracaktır.

Yukarıda verilen tanıma karşın post-moderniteyi salt modernite karşıtlığı olarak ele almak da son derece eksik kalacaktır. Zira moderniteye ve Aydınlanma'ya ilk eleştiriler Aydınlanma Çağı'nın romantik düşünürlerinden gelmiştir.¹⁷ Ardından Nietzsche ve Freud'un çıkışlarını görebiliriz. Ancak bu çalışmanın bağlamının ilgilendiği post-modern dönemi, XX. yy'nin ortasından başlatmak gerekmektedir. Zira küreselleşme ile post-modernitenin örtüşmesi 1960'lardan itibaren gözlemlenebilecek bir olgudur. Bu zamana kadar küreselleşme ile herhangi bir problemi bulunmayan modern devlet kapitalizmi bütün kurumlarıyla benimseyerek uygulamaktaydı. Örnek vermek gerekirse modernitenin en hızlı dönemlerinde İngiliz sömürgeci olan Hindistan aslında İngiliz Devleti tarafından değil, günümüzün devasa şirketlere benzeyen, bunun yanı sıra kendi askeri, bayrağı, silahları olan Doğu Hindistan Şirketi tarafından sömürülmekteydi (Buchan, 1994: 53).¹⁸ Aynı dönemde yine İngiltere'de emperyalizmin teorik altyapısını oluşturan mutlak ve mukayeseli üstünlük teorileri Adam Smith ve David Ricardo tarafından geliştirilip uygulamaya konmaktaydı. Dolayısıyla hümanizmi içeren birey odaklı bir felsefe olan

¹⁵ Augusto FORTI, *Modern Bilimin Doğuşu ve Düşünce Özgürlüğü*, Federico MAYOR ve Augusto FORTI içinde, *Bilim ve İktidar* (Çev: M. KÜÇÜK), TÜBİTK, Ankara, 2008, 36.

¹⁶ Richard RORTY, *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma* (Çev: M. KÜÇÜK, A. TÜRKER), Ayrıntı, İstanbul, 1995, s. 73.

¹⁷ BERLIN, s. 60.

¹⁸ P. Bruce BUCHAN, "The East India Company 1749-1800: The Evolution of a Territorial Strategy and The Changing Role of the Directors", *Business and Economic History Journal*, 1994, 23(1), s. 53.

Aydınlanma'yı temel alan modernite, kısa süre içerisinde devletlerin mutlakiyetçi otoriter yapılara bürünmesine ve sömürge imparatorluklarına dönüşmesine yardımcı olmuştur.

İlk bakışta post-modernite ile küreselleşme arasında uzlaşmaz bir çelişkinin varlığı göze çarpmaktadır. Ulaşım ve iletişim imkânlarıyla sermayenin hareketliliğinin karması ve kültürlerin birbirleriyle daha sıkı ilişkiye girmesiyle ulusal kültürler gerileyip bir küresel kültür meydana gelmektedir. McLuhan'ın "küresel köy" sözü ile kavramsallaştırdığı bu olgu, insanların giderek aynışması sürecini de beraberinde getirmektedir.¹⁹ Ortak küresel kültüre yol alma sürecinin yerelci, bireyci, çok kültürcü post-moderniteyle eşgüdümlü hareket ettiği iddiası kendi içindeki çelişkisi gözlerden kaçacak gibi değildir. Bu çelişki ancak küreselleşmenin yüzeyinin altına inerek giderilebilir.

Küreselleşme öncesi dönemde modernitenin ekonomik yansımalarının doruk noktası Henry Ford'un kendi üretim mekânlarında uygulamaya koyduğu Fordist üretim modelidir. Ford 1900'lerin başında teknolojinin çarpıcı biçimde gelişmesi ve yoğun sermaye birikiminin üretim ve tüketim imkânlarını artırmasıyla kitle üretimine geçişi sağlamıştır. Fordizm, devasa fabrikalarda büyük bir tüketici kitlesinin talebine büyük bir kitle üretimiyle cevap veriyordu. Fordizmin modernite ile ilişkisi, Ford'un Frederick Taylor'un bilimsel yönetimini çok daha ileri boyutlara taşıması, çalışanları disiplin altına alması, iyi işçinin iyi bir özel yaşama sahip olması iddiasından hareketle iyi bir aile hayatına ve alkolden kaçınan sağlıklı üreticiler yaratma çabası, kendi ayrıcalıklı işçilerinin hayatını evlerine yolladığı sosyal hizmet çalışanları ile dizayn etme teşebbüsüdür. Kısacası modern devletin rasyonel vatandaş yaratma çabasına paralel biçimde Ford da rasyonel üretici yaratmaya çabalamıştır. Hatta Ford daha da ileri giderek kendisine devlet politikalarının uygulayıcısı konumunu vermiş ve 1929 buhranının tüketim azlığına ve talep eksikliğine dayanan temellerini yıkmak ve piyasayı canlandırmak için işçi ücretlerine büyük zamlar yapmıştır.²⁰

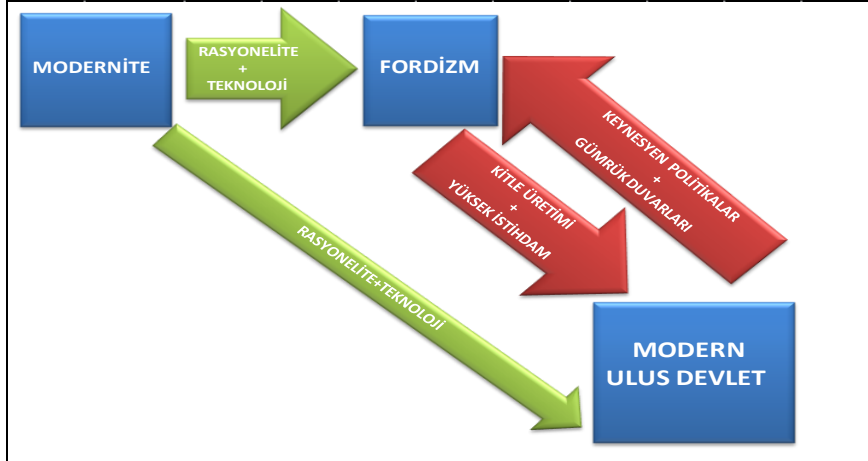
Fordist üretim kısa sürede dünyaya yayılıp genel geçer bir model olmuştur. Artık bütün üretim hızlıca kitle üretimine dönmekteydi. Bu sistemin krize girmemesi için gereken tek şart aşırı tüketimin varlığını sürdürebilmesidir. Ancak teknolojinin başdöndüren hızı, kitle üretiminin, yani arzın çok hızlı yükselmesine karşın tüketimin, yani talebin aynı hızla yükselmesi sonucunu doğurmamış ve dünya tüketim eksikliğine dayalı 1929 krizi ile yüz yüze gelmiştir. 1929 Büyük Buhranını ve 2. Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde yeni bir iktisadi düzen kurulma ihtiyacı hissedilmiş, piyasanın kontrolsüz serbestliğinden vazgeçilmiş ve John Maynard

¹⁹ Adnan MAHİROĞULLARI, "Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (50), 2005, s. 1278.

²⁰ David HARVEY, Postmodernliğin Durumu (Çev: S. SAVRAN), Metis, İstanbul, 2014), s.148-149).

Keynes'in teorisyeni olduğu Müdahaleci Devlet Anlayışı hâkim düşünce haline gelmiştir. Modern ulus devletler bu dönemde kapitalizmin yolundan az veya çok saparak kamuculuğa yönelmişlerdir. Piyasaların serbestliğinin doruk noktada olduğu XIX. yy'e karşıt olmak üzere XX. yy, müdahalecilik anlayışı ile donanmış bir dönem olmuştur, en azından bu yüzyılın sonlarına kadar. Piyasaların tamamen dizginsiz olmasından ziyade güdümlü ekonomi, sosyal devlet, işçi haklarının geliştirilmesi gibi kurumsal dönüşümler kapitalizmin öncüsü sayılan devletlerde bile olağan sayıldı.²¹ Keynesçi ekonomi modeli sosyal devlet uygulamaları ile piyasayı canlandırmış ve Fordist üretimin ihtiyaç duyduğu aşırı tüketimi teminat altına almıştır. Bu yıllar, devletlerin büyüdüğü ve ekonomiye hâkim olduğu dönem olarak tarihe geçmiştir. Devletler Keynesçi dönemde sosyal politikalara yönelmiş ve toplumun refahını artırmışlardır. Bu yıllarda fordizm çok güçlü ağlarla Keynesçiliğe bağlanmıştır.²² Sistemin işleyişini özetlemek gerekirse; moderniteden temellenen teknolojik ilerleme Fordizme kitle üretimi yapacak rasyonaliteyi sağlıyor, Fordist üretim modern devletin iç pazarını doyuruyor ve istihdamını sağlıyor, modern ulus devlet de Keynesçi politikalarla tüketimi artıracak sosyal politikalar güdüyor ve kendi ulusal kitle üretimlerini korumak için ülkeyi yüksek gümrük duvarları ile çevreliyordu.

Şekil 2: Fordist Üretim ile Keynesçiliğin Uyumu

Bu döngü uzun süre korunabilmiştir. Sıkıntılar ise genel manada üç düzlemde gerçekleşmiştir. Bu modelin çözülmesinin ilk sebebi Keynesyen-Fordist modelin önceliği olan refahı topluma yaymanın en önemli aracı tekel niteliğine sahip mal ve hizmetleri devletin sunması, toplumun zengin kesiminden ağır vergi aracılığı ile dezavantajlı kesimlerine kaynak aktarımı

²¹ Gülten KAZGAN, Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2009, 11.

²² HARVEY, s. 152.

yapması ve gerektiğinde piyasaya müdahale etmesidir. Takdir edilecektir ki, bu süreç özel sermayenin aleyhine işlemekte ve karlılığını düşürmektedir. İkinci sebep 1973 petrol krizinin yol açtığı enflasyonist ortamın kitle refahını düşürmesi ve bunun talebe olan olumsuz etkisidir. Üçüncü sebep ise iç piyasanın üretime doyması sonucu sermayenin dışa açılmak istemesi, ancak Keynesyen politikaların bütün ülkeleri gümrük duvarları ile çevrelemesi sebebiyle bunu gerçekleştirememesidir. İşte bu üçüncü sebebin adı küreselleşmedir. Modernitenin yarattığı modern ulus devlet ile özel sermayenin işbirliğinin bittiği nokta işte bu Keynesyen ekonomik düzenin doruk noktasında olduğu yıllara denk gelmektedir.

Aynı yıllarda gittikçe büyüyen devletin kamusal yaşamda ağırlığını hissettirmesi bireylerin tepkilerini de çekmeye başlamıştır. Modernitenin rasyonalizminin uygulayıcısı olan ulus devletin tektipleştirici ve ilerlemeci anlayışına tepki duyan Lyotard, Foucault gibi düşünürler moderniteye ve onun kurumlarına asıl saldırıyı başlatmışlardır. Esas post-modern dönem aslında 1960'lı yılların ardından başlamıştır. Postmodern bilgi modern süreçte oluşan bilimsel bilgi tekeline karşı bir özgürleşme çabasıdır. Özellikle Lyotard gibi düşünürler bütün tümel söylemlere, dinlere, her şeyi açıklama iddiasındaki ideolojilere karşı bir savaşım başlatmıştır. Lyotard, "Gelin bütünlüğe karşı bir savaş başlatalım, gelin sunulamayana tanıklık edelim, farklılıkları etkin kılalım"²³ demektedir. Postmodernlere göre her türlü büyük anlatı ya da ideoloji örneğin pozitivizm, idealizm, liberalizm, eşitlikçilik, Marxizm, sanayileşme vs. birer masaldır. Büyük anlatı ve ütopyalar hayır sloganı ile bilim karşıtı bir tavır sergileyen postmodernist yaklaşım aslında bilimin ve devletin indirgemeciliğine karşı çıkmaktadır, çünkü modern dönem, insanı ve toplumu tek biçimcilikle açıklamaya çalıştığı gibi tek tip olması içinde zor kullanmıştır. Homojen toplum anlayışına karşı çıkarak sadece pozitivist bir kafa yapısıyla bilimsel dünya içinde yaşayan insan ve toplum modeli yerine farklılıkların bir arada olduğu kültürlerarası yaşam modelini benimsemiş toplumların oluşması önerilmektedir. Böylece özgürlüklerin ve hoşgörünün olduğu toplumlarda farklılıklara da yer verilmiş olacaktır.²⁴

Görülebileceği gibi tektipleştirici ulus devlete karşı çıkan post-modernite ile ulus devletin sınırlarını aşmak ve serbest dolaşmak, küreselleşmek isteyen sermaye, ortak hedef olarak ulus devletleri seçmiştir. 1970'leri ekonomik ve sosyal krizlerle geçiren sosyal devletin dönüşümünün habercisi ABD'de Ronald Reagan, İngiltere'de Margaret Thatcher, Türkiye özelinde ise Turgut Özal olmuştur. Devleti küçültmek ve yeniden yapılandırmak isteyen ve "yeni sağ" ideolojisine sahip olarak nitelendirilen bu liderlerin iktidara gelmesiyle kamu sektörünün yapısı,

²³ Jean François LYOTARD, Postmodern Durum (Çev: A. ÇİĞDEM), Vadi, Ankara, 1997, s. 84.

²⁴ Anıl ÇÜÇEN, Bilim Felsefesine Giriş, Sentez, Ankara, 2013, s. 88-89.

devletin faaliyet alanı ve kamunu iş görme yöntemleri masaya yatırılmaya başlandı. Bu program ve politikalar devletin yapı ve işleyişinde radikal bir değişim başlatmış ve refah devletinin sonunu ilan etmiştir.²⁵

1980'lerin Sosyal Devletini rafa kaldıran ekonomi reçetesine neoliberalizm adı verilir. Neoliberalizm; "piyasa serbestisinin, sınırsız mülkiyet haklarının yeniden hayata geçirilmesi, piyasaların olmadığı, mülkiyet haklarının kısıtlandığı hallerde bu mekanizmayı her yere gerekirse devlet zoruyla yerleştirmek olarak özetlenebilir"²⁶(Boratav, 2015: 172-173) Bu yeni politikaya göre kamu tekelleri özelleştirilmiş, sosyal harcamalar en aza indirilmiş, uluslararası işletmeler üzerindeki vergi yükü hafifletilmiştir. Neo-liberal politikaların teorisyeni olan ekonomist Milton Friedman'ın şu sözü, neo-liberalizmin deregülasyon hususundaki uçlarını gözler önüne serer: *"Uyusturucuların serbest bırakılmasından yanayım. Benim değerler sistemime göre eğer birisi kendini öldürmek istiyorsa buna her türlü hakkı vardır."*

Özetle, 80'lerin sonundan itibaren kamuculuktan bireyciliğe geçiş yapılmıştır. Bu esnada ise "her türlü büyük anlatıya karşı çıkan" post-modern düşünürler neo-liberal düzene eklemekten imtina göstermemiştir. Dinamikleri farklı olsa da her iki akımın da karşıt oldukları kurumun ulus devlet olması küreselleşmeci neo-liberalizm ile yerleşmeci post-modernitenin çakışmasını sağlamıştır.

2000'lerde post-modernitenin etkisi ile büyük küresel işletmeler yerelliğe vurgu yapmaya başlamıştır. Glokalleşme, desantralizasyon gibi kavramlar ile ulusal kültürlerin daha da altında etnik kültürlerle hitap etmeye çalışmaktadırlar. Zira küreselleşmeyi, farklı toplumsal kimliklerin bir üst kimlik altında eritilmesi olarak algılamak yanlıştır. Küreselleşmenin yarattığı küresel kültür, farklılıkların ve özgürlüklerin korunarak ortak yaşam alanında bulunmasıdır. Böylece post-modernite ile küreselleşme arasındaki uzlaşmaz çelişkiler büyük oranda giderilmiş olur.

Sonuç

Post-modernite, kapitalizm ve küreselleşme kolkola girmiş ve tek hedefe doğru ilerleyen üç ayrı yoldaş olarak yüzyılımıza damga vurmaktadır. Post-modernitenin gerçeklik iddiasına sahip olan her türlü söylemi tartışan, reddeden, birlik yerine farklılığı çeşitliliği, ayrışımı vurgulayan bir yapıda olduğu görülebilir.

Modernite ilerleyen tarihsel süreç içerisinde kendi ilerici dayanaklarından vazgeçerek özgür birey düşüncesinin kolektif aydınlanma akımının yerini almasına müsaade etmiştir. Kapitalizmle beraber kendi iç

²⁵ Bilal ERYILMAZ, Kamu Yönetimi, Okutman, Ankara, 2011, s. 43.

²⁶ Korkut BORATAV, Dünya'dan Türkiye'ye, İktisattan Siyasete, Yordam, İstanbul, 2015, s. 172-173.

dinamiklerinde yer alan çelişkilerin ortaya çıkardığı bir yozlaşmaya maruz kalmıştır.

Kapitalizm ile post-modernite özellikle ulus devlet karşıtlığında kendisini göstermektedir. Küreselleşme süreci ve SSCB'nin çöküşü 1930'lu yılların aksine kapitalist piyasa düzeninin yarattığı serbest piyasanın önem kazanmasına neden olmuştur. Devletin her alana müdahalesini doğru bulmayan kapitalist akım, din dahil her toplumsal gerçekliği kontrol etme isteğinde olan ulus devletle çatışma içine girdi. Malların serbest dolaşımı ulus devletlerin hükümetlerini yönetenlerin ulusal ekonominin kontrolünü yitirmelerine neden olmuştur. Küresel sermaye AET, IMF, Dünya Bankası, Gümrük Birliği gibi kurumlarla devletlerin ekonomik egemenliklerini sınırlamıştır. Küreselleşme hareketi bu bağlamda ulus devletleri kendi karşısında bir tehdit olarak görmüş ve "bölünerek bütünleşme" sürecini başlatmıştır. Küreselleşmenin, ulusal kimliği yok etmek güdüsüyle yerel kimlikleri ön plana çıkarması ancak bu şekilde açıklanabilir.

Post-modernite de tek tipçiliği karşı olma güdüsüyle ulus devlet teorilerinin karşısında kendisini konumlandırmaktadır. Ulus devletlerin kimlik yaratma süreci post modern düşünürlerce bir "üniformalı giyme" sürecidir. Bu düşünürler ulus devletlerin ahlak formülasyonlarını reddederek yerel kimlikleri ön plana çıkarmayı desteklerler. Ulus devletlerin formlarını reddederek her bireye ait öznel ve özgül birer kimlik yaratma çabalarını desteklerler. Böylece, doğası gereği merkezi olan ulus devlete karşı dağılmayı ve yönetişimi ön plana koyar.

Görülebileceği gibi ulus-devlet karşıtlığı hususunda kapitalizm, küreselleşme ve post-modernite işbirliği içerisindedir. Ancak kapitalist ülkelerde ve küreselleşmiş çok uluslu -ya da ulusuz- şirketlerde bu işbirliğine rastlanılamamaktadır. Kapitalist Birinci Dünya Ülkelerinde siyasal merkezleşmenin gevşemediği, ulus devlet olma istikametinden sapılmadığı aşikardır. Çokuluslu küresel şirketler de, post-modernitenin devletlere önerdiğinin aksine, ne hiyerarşik yönetimden vazgeçip anarşiye teslim olmuş, ne de merkezleşmeden vazgeçip demokratik yönetim usullerine yönelmiştir. Böylece post-modernite birinci dünya ülkelerinden eski demir perde ülkelerine ve gelişmemiş-gelişmekte olan üçüncü dünya ülkelerine akan bir düşünce olarak siyaset, toplum, bilim ve ekonomi sahnesinde yerini almaktadır.

Çok farklı dinamikleri olan postmodernite ile küreselleşme ve küreselleşmeyi doğuran kapitalizm, ekonomi politik alanda aynı hedefi gerçekleştirmektedirler. Küreselleşme bu sürecin günlük yaşamı etkileyen pratiği olarak hareket ederken postmodernite ise teorik olarak aynı hedefin yolunu açmaktadır. Ortak hedef olarak modernitenin uygulayıcısı ve kollayıcısı olan ulus devlet görülmektedir. Küreselleşme ve postmodernitenin işbirliği gönüllü ve planlı olmaktan ziyade, zamanın ruhunun bir sonucu olarak görülmelidir. Zira postmodernitenin sembol

Kuram ile Pratiğin Uyumu Zorunluluğu: Küreselleşme Sürecinde Postmodernite

isimlerinden Jean Baudrillard ile neolinerlizmin sembol isimlerinden Milton Friedman gibi iki kişiyi aynı projenin gönüllü çalışanı olarak görmek akla yatkın değildir. Bu nedenle postmodernite küreselleşme pratiğinin gizli, ama gönüllü olmayan teorisi gibi çalışmaktadır diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2010). *Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği*. Ankara: İmge.
- Ağaoğulları, M. A., & Köker, L. (2011). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: Ezgi.
- Arı, A. (2006). Küreselleşme ve Kuralsızlaştırma. *Çalışma ve Yoplum*(10), 23-30.
- Aydın, H. (2012). *Gazzali Felsefesi ve İslam Modernizmine Etkileri*. İstanbul: Bilim ve Gelecek.
- Berlin, I. (2010). *Romantikliğin Kökleri*. (M. Tunçay, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Boratav, K. (2015). *Dünya'dan Türkiye'ye, İktisattan Siyasete*. İstanbul: Yordam.
- Buchan, P. B. (1994). The East India Company 1749-1800: The Evolution of a Territorial Strategy and The Changing Role of the Directors. *Business and Economic History Journal*, 23(1), 52-61.
- Cassier, E. (1984). *Devlet Efsanesi*. (N. Arat, Çev.) İstanbul: Remzi.
- Çetin, H. (2001). Devlet, İdeoloji ve Eğitim. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 201-211.
- Çotuksöken, B., & Babür, S. (2000). *Ortaçağ'da Felsefe*. İstanbul: Kabalıcı.
- Çüçen, A. Ç. (2013). *Bilim Felsefesine Giriş*. Ankara: Sentez .
- Eryılmaz, B. (2011). *Kamu Yönetimi*. Ankara : Okutman.
- Forti, A. (2008). Modern Bilimin doğuşu ve Düşünce Özgürlüğü. F. Mayor, & A. Forti içinde, *Bilim ve İktidar* (M. Küçük, Çev., s. 23-37). Ankara: TÜBİTAK.
- Gilson, E. (2005). *Ortaçağ Felsefesinin ruhu*. İstanbul: Açılım.
- Gür, A. (2015). Hristiyanlar ve Şiddet: "Hepsini Öldürün! Tanrı Kendisine ait olanı Bilir! #Tarih Dergisi(9), 34-39.
- Harvey, D. (2014). *Postmodernliğin Durumu*. (S. Savran, Çev.) İstanbul: Metis.
- Hollinger, R. (2005). *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler: Tematik Bir Yaklaşım*. (A. Cevizci, Çev.) İstanbul: Paradigma.
- Kazgan, G. (2009). *Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Küçük, S. (2013). Batının Batılılaşması: Zihinsel Dönüşümün Evrensel Kökeni . *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 431-440.
- Liotard, J. F. (1997). *Postmodern Durum*. (A. Çiğdem, Çev.) Ankara: Vadi.
- Mahiroğulları, A. (2005). Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(50), 1275-1288.
- Pirenne, H. (2012). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. (U. Kocabaşoğlu, Çev.) İstanbul: İletişim.

Kuram ile Pratiğin Uyumu Zorunluluğu: Küreselleşme Sürecinde Postmodernite

Rorty, R. (1995). *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*. (M. Küçük, & A. Türker, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Tanilli, S. (2014). *Uygarlık Tarihi*. İstanbul: Cumhuriyet.